

เมื่อความรุนแรงคือจุดเริ่มต้น: ฟาน็องกับตัวตนที่ถูกถอนรากอาณานิคม¹ชุตติเดช เมธีชุตติกุล²

(Received: July 17, 2022; Revised: December 5, 2022; Accepted: December 6, 2022)

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการตอบคำถามที่ว่า ‘ทำไมความรุนแรงสำหรับ Frantz Fanon จึงเป็นสิ่งที่ช่วยถอนรากอาณานิคมและสร้างตัวตนใหม่ขึ้นมาได้’ โดยอาศัยความคิดเรื่อง *Ressentiment* ของ Nietzsche เป็นกรอบเพื่อทำความเข้าใจ โดยจะเริ่มจากการทำความเข้าใจความรุนแรงในมุมมองของ Fanon ผ่านการวิเคราะห์หัวข้อ ‘On Violence’ ในหนังสือ *The Wretched of the Earth* ซึ่งเสนอว่าโลกของเจ้าอาณานิคมนั้นเป็นโลกแห่งความรุนแรงที่เจ้าอาณานิคมใช้ปกครองและครอบงำคนท้องถิ่นไว้ แต่ความรุนแรงเองก็ช่วยทำให้ผู้คนในอาณานิคมได้ตระหนักถึงตัวตนใหม่ที่ต้องการจะถอนรากของตนออกจากความเป็นอาณานิคมด้วยเช่นกัน หากทำความเข้าใจคำอธิบายดังกล่าวผ่านแนวคิดเรื่อง *Ressentiment* ของ Nietzsche จะช่วยทำให้เห็นแง่มุมของความเป็นไปได้ต่าง ๆ ภายหลังจากที่ความรุนแรงได้ทำให้ผู้คนในอาณานิคมตระหนักถึงตัวตนที่เปลี่ยนแปลงและสถานะที่เท่ากับพวกคนผิวขาวหรือเจ้าอาณานิคมที่ไม่ได้มีฐานะต่ำกว่าเหมือนที่เจ้าอาณานิคมสั่งสอนหรือให้เหตุผลในการยึดครองไว้แต่อย่างใด กรอบดังกล่าวทำให้สามารถอธิบายความคิดเรื่องความรุนแรงของ Fanon ชัดขึ้น เพราะจะเห็นว่าความรุนแรงนั้นคือเครื่องมือของเจ้าอาณานิคมเมื่อใดที่คนท้องถิ่นใช้ความรุนแรงนี้ก็เหมือนการแทนที่ในตำแหน่งของเจ้าอาณานิคม แต่ไม่ใช่ตัวตนของเจ้าอาณานิคมที่คนท้องถิ่นกำลังกลายเป็น แต่เป็นตัวตนแบบใหม่ที่ถูกถอนรากอาณานิคมไปแล้ว ในแง่นี้ความรุนแรงจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการถอนรากถอนโคนของอาณานิคมให้หมดไปจากสังคมใหม่นี้

คำสำคัญ: ฟาน็อง ความรุนแรง นีทเชอ *ressentiment*

¹ บทความชิ้นนี้ปรับปรุงจากการนำเสนอในการประชุมวิชาการ “(ถอน)รากอาณานิคมทางความคิดในภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมศึกษา” 26 - 27 มิถุนายน 2564 จัดโดย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

² อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต, อีเมล: chutidech.m@rsu.ac.th

When Violence is Beginning: Fanon and Decolonized Self

Chutidech Metheechutikul³

Abstract

The article tries to answer the question: ‘how does Fanon’s concept of violence help to decolonize (the root of colonialism) and reconstruct the self?’ This article uses Nietzsche’s concept of *Ressentiment* to understand Fanon’s violence. Firstly, this paper will look at Fanon’s argument in ‘On Violence’ from *The Wretched of the Earth*. In the colonial world, colonizer will govern and dominate natives by using violence. However, the act of violence itself helps the natives in colonial area to become conscious of their new identity that will decolonize the one. If this explanation is understood through the concept of *Ressentiment*, it will reveal the possibilities after violence enlightened natives, their self and status is transforming to be equal with the white man/colonizer. In the past, the white man/colonizer ever taught them and justified the invasion. In other words, this concept explicitly explains Fanon’s violence, because the violence is instrument of colonizer, if natives use instead the one. Native will change their status same as colonizer, not becoming the colonizer, but to be the decolonized self. So, violence is beginning of the decolonization of the entirely new society.

Keywords: Fanon, violence, Nietzsche, resentment

³ Faculty of Political Science, Rangsit University

E-mail: chutidech.m@rsu.ac.th

บทนำ: Fanon และการถอดถอนรากอาณานิคม

“The colonized who spontaneously invested their violence in the colossal task of destroying the colonial system soon find themselves chanting the passive, sterile slogan: “Free X or Y!” The colonial authorities then free these men and start negotiating. The time for dancing in the streets has arrived.” (Fanon, 1963, pp. 32-33)

Frantz Fanon (1925-1961) เป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศสจากเกาะ Martinique หมู่เกาะแคริบเบียน ซึ่งเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส Fanon มีบทบาทสำคัญในกลุ่ม FLN (Front de Libération Nationale) เพื่อปลดปล่อยแอลจีเรีย ความคิดของ Fanon ถือเป็นรากฐานของการถอดถอนรากอาณานิคม (decolonization) ในประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมในดินแดนต่าง ๆ แม้งานเขียนส่วนใหญ่ของ Fanon จะอิงอยู่บนประสบการณ์ของการต่อสู้เพื่อเอกราชของแอลจีเรีย แต่ความคิดที่กล้าและสกัดออกมาเป็นงานเขียนทางปรัชญาและการเมืองต่าง ๆ อย่าง *Black Skin, White Masks* (1952, *Peau noire, masques blancs*) *A Dying Colonialism* (1959, *L'An V de la Révolution Algérienne*) *The Wretched of the Earth* (1961, *Les damnés de la terre*) สามารถนำไปอธิบายลักษณะสังคมอาณานิคมต่าง ๆ ได้ทั่วโลก รวมถึงผลกระทบและบาดแผลที่เกิดขึ้นทั้งในระดับร่างกาย จิตใจ และจิตไร้สำนึกของผู้คนที่ต้องทนภายใต้การปกครองของเจ้าอาณานิคม รวมถึงความพยายามถอดถอนพิษร้ายของอาณานิคมออกไป (Fanon, 1963, pp. 1-3) Reiland Rabaka (2016, p. 250) เสนอว่าคลังประเด็นทางปรัชญาและการเมืองที่สำคัญ (corpus) ของ Fanon นั้น มักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเชื้อชาติ อัตลักษณ์ สีผิว ความแปลกแยก (alienation) การเนรเทศ (exile) การผสมกลมกลืน (assimilation) ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญต่อข้อเสนอกเกี่ยวกับเรื่องอาณานิคมของ Fanon

ในดินแดนอาณานิคมนั้น Fanon (1963, p. 3) เสนอว่าพื้นที่ในดินแดนดังกล่าวมักจะปรากฏออกมาในรูปของพื้นที่ที่ถูกแบ่งแยก (compartment) และสร้างพื้นที่ (spatialization) ของการยกเว้นในนามของการสร้างอารยธรรม (civilization) ให้บังเกิด (Gibson, 2003, pp. 108-109; Mbembe, 2019, pp. 74-78) การแบ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นการจัดสรรพื้นที่ให้กลุ่มคนต่าง ๆ โดยการแบ่งคนขาว/เจ้าอาณานิคมกับคนท้องถิ่น (native) ในดินแดนที่เจ้าอาณานิคมเข้าไปยึดครอง ซึ่งคนท้องถิ่นมีสถานะเปรียบเสมือนหนึ่งทาส (slave) ของคนขาวในดินแดนนั้น ซึ่งสถานะของทาสนั้น สามารถเข้าใจได้จากข้อเสนอของ Achille Mbembe (2019, pp. 74-75) ที่ได้สรุปลักษณะของทาสไว้อย่างน่าสนใจว่าทาสคือกลุ่มคนที่สูญเสียของไป 3 สิ่ง (three losses) คือ บ้าน สิทธิในร่างกาย และสถานภาพทางการเมือง เช่นเดียวกับผู้อยู่ใต้การปกครองของอาณานิคม (colonized) ก็มีชีวิตประหนึ่งทาสผู้หนึ่ง เป็นชีวิตที่เปลือยเปล่าตกอยู่ในสภาวะยกเว้น (state of exception) ตลอดเวลา ความรุนแรงและความดิบเถื่อน (savage) เป็นเสมือนสภาวะทางธรรมชาติของพวกเขา สภาวะของกลุ่มคนเหล่านี้ไม่ใช่ชุมชนและไม่ใช่สังคมในมุมมองของเจ้าอาณานิคม พวกเขาจึงไม่มีสถานะของความเป็น

มนุษย์แต่อย่างใด สงคราม สันติภาพ และการฆาตกรรม จึงไม่มีความหมายในพื้นที่ดังกล่าว ความรุนแรง ความตาย และการยกเว้นเป็นกฎของพื้นที่ดังกล่าว

ดังนั้นแล้วในสภาวะเช่นนี้ คนท้องถิ่นจะทำเช่นไรเพื่อปลดแอกตัวเองออกจากการปกครองและครอบงำของเจ้าอาณานิคม และทางออกนั้นก็คือการถอดถอนรากอาณานิคม ซึ่งเป็นประเด็นศูนย์กลางที่สำคัญของ Fanon สิ่งที่ Fanon นำเสนอนั้นคือการเผยให้เห็นถึงโครงสร้างและขั้นตอนที่โลกอาณานิคมได้สร้างโลกแห่งความรุนแรงมาครอบงำผู้คนในอาณานิคม พร้อมไปกับการถอดถอนรากอาณานิคมเพื่อปลดปล่อยตัวเองออกจากอิทธิพลของลัทธิอาณานิคมที่ไม่ได้ครอบงำในเชิงกายภาพเท่านั้น แต่ยังรวมถึงจิตใจและความรู้สึกนึกคิดอีกด้วย ดังนั้นในช่วงแรก ๆ ของบท ‘On Violence’ Fanon จึงกล่าวว่า (1963, p. 1)

“...decolonization is always a violent event.”

คำกล่าวข้างต้นนี้นัยหนึ่งอาจจะมองได้ว่าความรุนแรงเป็นเรื่องที่เลี่ยงไม่ได้ หากจะต้องการถอดถอนรากอาณานิคมให้เกิดขึ้น ดังนั้นอาจจะมองได้ว่าความรุนแรงสำหรับ Fanon ในอีกด้านหนึ่งเองก็ช่วยทำให้ผู้คนในอาณานิคมได้ตระหนักถึงตัวตนใหม่ที่ต้องการจะปลดแอกและถอดถอนรากของเจ้าอาณานิคมด้วยความรุนแรงในมุมนี้เองจึงเป็นปฏิกิริยาโต้กลับ (reaction) ที่เป็นการโต้กลับการกระทำของเจ้าอาณานิคม (Fanon, 1963, p. 3) จนนำไปสู่การตระหนักถึงตัวตนอย่างใหม่ที่เป็นเป็นรากฐานให้กับการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราชของตนจากเจ้าอาณานิคม (Nayar, 2013 pp. 83-84, 92-93, 98, 120-121)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความรุนแรงของ Fanon จึงมีความน่าสนใจที่ในทางหนึ่งก็ชี้ให้เห็นว่าความรุนแรงเป็นลักษณะพื้นฐานของเจ้าอาณานิคมที่ใช้ในการปกครองคนในบังคับของตัวเอง แต่ในขณะเดียวกัน Fanon ยังคิดว่าความรุนแรงนั้นก็ยังสามารถเป็นเครื่องมือให้สำหรับคนท้องถิ่นเพื่อปลดปล่อยและถอดถอนรากอาณานิคมได้อีกด้วย ซึ่งในประเด็นนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญของบทความชิ้นนี้ที่จะวิเคราะห์ว่า ‘ทำไมความรุนแรงสำหรับ Fanon จึงเป็นสิ่งที่ช่วยถอดถอนรากอาณานิคมและสร้างตัวตนใหม่ขึ้นมาได้’ โดยงานชิ้นนี้จะเริ่มจากการทำความเข้าใจความรุนแรงในมุมมองของ Fanon ผ่านการวิเคราะห์ต่อบท ‘On Violence’ ในหนังสือ *The Wretched of the Earth* และใช้ความคิดเรื่อง *Ressentiment* ของ Friedrich Nietzsche ที่อธิบายความสัมพันธ์กันระหว่างผู้เป็นนายและทาสจนนำไปสู่การปฏิวัติของทาสเพื่อเปลี่ยนแปลงหรือกลับคู่ความสัมพันธ์เสียใหม่ จากทาสกลายเป็นสถานะผู้เป็นนาย จากผู้เป็นนายกลายเป็นทาส (Bell, 2001, p. 428) มาช่วยทำความเข้าใจในตอนท้าย เพราะความคิดดังกล่าวจะช่วยทำให้เข้าใจเรื่องความรุนแรงของ Fanon ได้อย่างชัดเจนและรอบด้าน ในแง่มุมที่ว่าความรุนแรงของ Fanon นั้นช่วยถอดถอนรากอาณานิคมของผู้คนในดินแดนอาณานิคมได้อย่างไร⁴

⁴ ซึ่งบทความนี้จะตอบคำถามเพียงแค่ว่าความรุนแรงของ Fanon คืออะไร และช่วยถอดถอนรากอาณานิคมและสร้างตัวตนใหม่ขึ้นมาได้อย่างไร ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อตอบคำถามที่ว่าคนภายใต้การปกครองของเจ้าอาณานิคมจะลุกฮือและทำการปฏิวัติ

นอกจากนี้ความคิดดังกล่าวยังช่วยทำให้เห็นแง่มุมของความเป็นไปได้ต่าง ๆ ภายหลังจากที่ความรุนแรงได้ทำให้ผู้คนในอาณานิคมตระหนักรู้ถึงตัวตนที่เปลี่ยนแปลงของตนและสถานะที่เท่าเทียมกับพวกคนผิวขาว/เจ้าอาณานิคมที่ไม่ได้มีฐานะต่ำกว่าเหมือนที่เจ้าอาณานิคมสั่งสอนหรือให้เหตุผลในการยึดครองไว้แต่อย่างใดเลย (Nayar, 2013, pp. 120-121) กล่าวคือความคิดดังกล่าวทำให้อธิบายความคิดเรื่องความรุนแรงของ Fanon ชัดขึ้น เพราะจะเห็นว่าความรุนแรงคือเครื่องมือของเจ้าอาณานิคมเมื่อใดที่คนท้องถิ่นใช้ความรุนแรงนี้ก็เหมือนการแทนที่ในตำแหน่งของเจ้าอาณานิคม แต่ไม่ใช่ตัวตนของเจ้าอาณานิคมที่คนท้องถิ่นกำลังกลายเป็น แต่เป็นตัวตนแบบใหม่ที่เกิดขึ้นจากการตระหนักรู้ของคนท้องถิ่น ในแง่นี้ความรุนแรงจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการถอดถอนรากของอาณานิคมให้หมดไปจากสังคมใหม่นี้

โดยบทความชิ้นนี้จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ 1) อธิบายเกี่ยวกับ *Ressentiment* ของ Nietzsche 2) อธิบายเรื่องความรุนแรงของ Fanon โดยใช้กรอบ *Ressentiment* และ 3) สรุปว่าความรุนแรงของ Fanon คือจุดเริ่มต้นได้อย่างไร

Ressentiment ของ Nietzsche: อารมณ์ความรู้สึกกับปฏิกิริยาโต้กลับของผู้อ่อนแอ

Nietzsche (15 ตุลาคม 1844 – 25 สิงหาคม 1900) เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมันในศตวรรษที่ 19 ได้นำเสนอแนวคิดเรื่อง *Ressentiment* โดย *Ressentiment*⁵ นั้น เป็นคำในภาษาฝรั่งเศส ซึ่งไม่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า ‘resentment’ หรือความโกรธเคืองต่อความไม่เป็นธรรม เพราะ *Ressentiment* มีความหมายทั่วไปกว่าไม่เหมือนความโกรธเคืองต่อความไม่เป็นธรรมที่มีลักษณะของการโต้กลับที่นำไปสู่การรับรู้ถึงความไม่เท่าเทียมและความอยุติธรรม อีกทั้ง *Ressentiment* นั้นไม่ใช่เพียงการโต้กลับ แต่ยังเป็น การให้ข้อมูลสำหรับการสร้างคุณค่าใหม่เพื่อทำลายคุณค่าก่อนหน้าและสถาปนาชุดคุณค่าใหม่นี้แทนที่ชุดคุณค่าเก่า (Acampora, 2019, pp. 228-229, 236)

Nietzsche ได้อธิบายเรื่อง *Ressentiment* ไว้ในหนังสือ *On Genealogy of Morals: A Polemic* (ในภาษาเยอรมัน *Zur Genealogie der Moral: Eine Streitschrift* หลังจากนี้ผู้เขียนจะใช้ตัวย่อเมื่อกล่าวถึงงานชิ้นนี้ว่า GM) ตีพิมพ์ปี 1887 โดย Nietzsche เริ่มพัฒนาความคิดสำหรับการเขียนงานชิ้นนี้จากงานชิ้นก่อนหน้าคือ *Beyond Good and Evil* ที่ตีพิมพ์ในปี 1886 ใน section ที่ 260 ซึ่งในตอนดังกล่าว Nietzsche แสดงให้เห็นถึงศีลธรรมสองชุด ได้แก่ ศีลธรรมของผู้เป็นนายหรือก็คือศีลธรรมของกลุ่มผู้ปกครองที่ให้คุณค่า

โดยใช้ความรุนแรงได้อย่างไร ซึ่งเป็นคนละประเด็นกับสิ่งที่บทความชิ้นนี้ศึกษา นอกจากนี้คำอธิบายในบทความนี้เป็นเพียงคำอธิบายในเชิงทฤษฎีเท่านั้น

⁵ นอกจากนี้คำว่า ‘resentment’ จะเกี่ยวข้องกับเรื่องความโกรธในเชิงศีลธรรม (moral anger) โดยเกี่ยวข้องกับความยุติธรรม อารมณ์ (emotion) และความรู้สึก (feeling) กล่าวคือเป็นเหมือนปฏิกิริยาต่อความอยุติธรรม การกระทำที่ผิด และความไม่เท่าเทียม ในแง่นี้ ‘resentment’ จึงไม่มีลักษณะของของการกระทำโต้กลับ (reactive action/force) โดยคำนี้ถูกใช้อธิบายประเด็นดังกล่าวในเชิงปรัชญาศีลธรรมในหมู่นักปรัชญาชาวอังกฤษและสก็อตแลนด์ในศตวรรษที่ 18 อย่าง Adam Smith, David Hume, Joseph Butler (TenHouten, 2018, pp. 49-50; Tuinen, 2018, pp. 7-8)

กับสถานะความเป็นคนดีโดยกำเนิด เพราะมีสำนึกรู้และยอมรับคุณค่าภายในของตนว่าเหมาะที่จะเป็นคนดี ดังนั้นหากใครไม่มีคุณค่าบางประการหรือขาดกำเนิดชั้นสูง หรือเกิดมาในชนชั้นสูงแล้ว กลุ่มคนเหล่านั้นก็จะไม่ใช่คนดีนั่นเอง ส่วนศีลธรรมของทาสหรือก็คือศีลธรรมของผู้ถูกปกครองที่ให้คุณค่ากับสถานะของคนที่ถูกมอบให้เพราะขาดกำเนิดหรือคุณค่าบางประการที่กลุ่มตนไม่สามารถมีได้ เช่น การเป็นคนดี จึงกลายเป็นผู้ที่อ่อนแอและไม่มีอำนาจที่จะกระทำหรือเปลี่ยนแปลงอะไรต้องให้ผู้ปกครองเป็นปกครองหรือมอบสิ่งต่าง ๆ ให้ และ Nietzsche ยังชี้ให้เห็นถึงปัญหาการศึกษาของนักประวัติศาสตร์ศีลธรรมว่าด้วยจุดเริ่มต้นของศีลธรรม ซึ่งข้อสังเกตใน section ดังกล่าวในเวลาต่อมา Nietzsche ได้พัฒนาต่อยอดความคิดดังกล่าวไปเป็นงานเขียนเรื่อง GM (Nietzsche 1989b, pp. 204-208) ในแง่นี้การปรากฏขึ้นของศีลธรรมสำหรับ Nietzsche นั้นจึงเป็นเรื่องของการปะทะกันของชุดคุณค่าอีกชุดหนึ่งที่เป็นคู่ตรงข้ามกัน⁶ (Ansell-Pearson, 1991, p. 123; Geuss, 2019, pp. 14-15; Janaway, 2007, p. 139)

สำหรับ GM นั้นเป็นงานที่ประกอบด้วยความเรียง 3 ชิ้นด้วยกัน ได้แก่ ความเรียงชิ้นที่ 1 คือ “Good and Evil,” “Good and Bad” (Gut und Böse, Gut und Schlecht) ความเรียงชิ้นที่ 2 คือ “Guilt,” “bad conscience”, and the like (Schuld, Schlechtes Gewissen und Verwandtes) และความเรียงชิ้นที่ 3 What is the Meaning of Ascetic ideals? (Was Bedeuten Asketische Ideale?) ทั้งหมดนี้เป็นความพยายามของ Nietzsche ที่ต้องการศึกษาถึงจุดเริ่มต้นของศีลธรรมในสังคมมนุษย์ว่าศีลธรรมกลายเป็นกรอบคิดเมื่อไรและอย่างไร จุดเริ่มต้น (‘origin’ หรือ *Ursprung*⁷) และความเป็นมาของศีลธรรมอยู่ตรงไหน และการสร้างภาพลวงตาหรือมายาคติของศีลธรรมเป็นเช่นไร

สำหรับความคิดเรื่อง *Ressentiment* ของ Nietzsche นั้นถูกกล่าวถึงใน GM ในความเรียงชิ้นที่ 1 “Good and Evil,” “Good and Bad” เป็นส่วนใหญ่ โดยในความเรียงชิ้นนี้ Nietzsche เสนอว่าอำนาจของภาษาได้สร้างอำนาจและอิทธิพลที่ครอบงำสังคมได้ จุดเริ่มต้นต่าง ๆ น่าจะเกิดจากการตั้งต้นในเรื่องของภาษาและพัฒนาต่อมากลายเป็นชนบ ธรรมนิยม กฎหมาย และประเพณีที่มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ (Nietzsche, 1989b, pp. 15-16)

Max Scheler (1992, pp. 122-124) ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับจุดกำเนิดของ *Ressentiment* ว่าเกิดจากตัวศีลธรรมของผู้เป็นนายที่เกิดความรู้สึกของการเปรียบเทียบ โดย Scheler เห็นว่าเกิดขึ้นจากของ

⁶ Nietzsche ได้วิธีการคิดเรื่องศีลธรรมในลักษณะนี้มาจากการการศึกษบทกวีกรีกโบราณของ Theognis จาก Megara กวีกรีกโบราณในช่วงศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาล

⁷ *Ursprung* เป็นคำในภาษาเยอรมันที่แปลว่าจุดเริ่มต้น หรือ ‘origin’ โดย Nietzsche ใช้คำดังกล่าวตามชนบของ Johann Gottfried Herder นักปรัชญาเยอรมันในศตวรรษที่ 18 กล่าวคือเป็นการศึกษาจุดเริ่มต้นจากการเผชิญหน้าและความตึงเครียดของคุณค่าคู่ตรงข้ามสองคุณค่าที่ต่อสู้และขัดแย้งกันมาภายใต้ความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จนในท้ายที่สุดก็มีชุดคุณค่าหนึ่งสามารถมีชัยเหนืออีกชุดคุณค่าได้และกลายเป็นสถาบันทางสังคมในเวลาต่อมา (โปรดพิจารณา Ansell-Pearson, 1991, p. 123)

ความภาคภูมิใจ (pride) อันเกิดจากการลดทอนลงของความมั่นใจในตัวเองอย่างไร้เดียงสา (naïve self-confidence) ของผู้เป็นนาย กล่าวคือความภาคภูมิใจปรากฏขึ้นเมื่อผู้เป็นนายรู้สึกถึงความมั่นใจในตัวเองลดลง ความภาคภูมิใจจะปรากฏขึ้นด้วยการพยายามเปรียบเทียบตนเองกับคนกลุ่มอื่นที่มีสถานะทางสังคมต่ำกว่าตน เพราะตัวเองดีกว่าอีกคนจึงรู้สึกภาคภูมิใจในตัวเองมาก ๆ เพื่อเป็นการรับประกันสถานะความมั่นใจในตัวเองที่เริ่มลดน้อยถอยลงไปเรื่อย ๆ ลักษณะดังกล่าวเป็นรูปแบบวิภาษวิธี (dialectic) ของ Hegel กล่าวคือ “A = -A” เป็นการยืนยันตัวเองของสิ่งต่าง ๆ ด้วยปฏิเสธ (negation) ของสิ่งนั้นหรือการปฏิเสธสิ่งตรงข้ามของสิ่งนั้นเพื่อเป็นการยืนยันตัวเอง

นอกจากนี้ Scheler (1992, pp. 117-120) ได้มาขยายประเด็นเรื่องจุดเริ่มต้นของ *Ressentiment* ของ Nietzsche ในมุมมองอารมณ์ที่นำไปสู่ *Ressentiment* ว่ามีเรื่องของ ความแค้น (revenge) ความเกลียด (hatred) ความอาฆาตพยาบาท (malice) ความริษยา (envy) แรงกระตุ้นให้รู้สึกเสื่อมเสีย (impulse to detract) และเจตนาร้าย (spite) โดยดูเหมือนว่า Scheler จะให้ความสำคัญกับ ‘ความแค้น’ เป็นสำคัญ เพราะสำหรับ Scheler แล้ว ความแค้นมี 2 ลักษณะคือ 1) ทันทันทันใด 2) ตาต่อตาฟันต่อฟัน ซึ่ง *Ressentiment* จะช่วยกระตุ้นและแพร่กระจายความรู้สึกดังกล่าวไปสู่กลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม โดยเฉพาะในสังคมที่มีชนชั้นและโครงสร้างทางชนชั้นที่ชัดเจน

Stefano Tomelleri (2015, p. 6) เสนอให้เข้าใจ *Ressentiment* ของ Nietzsche ใน 3 ประเด็นด้วยกัน คือ 1) ต้นแบบปฏิกิริยาโต้กลับของประชาชนผู้อ่อนแอ (prototype of the weak-reactive people) กล่าวคือเป็นเรื่องของประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองที่ถูกกดขี่และเอาเปรียบอยู่เสมอ แล้วสิ่งสมกลายเป็นความโกรธแค้นจนปะทุเป็นการโต้กลับต่อความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นกับตน (Tomelleri, 2015, pp. 6-9) 2) พลังที่ระเบิดออกมา (explosive force) หรือพลังแห่งการทำลายล้างเพื่อทำลายคู่ความสัมพันธ์แต่เดิมที่คอยกดทับกดขี่ทาสเอาไว้ จนในท้ายที่สุดก็ปะทุขึ้นมาทำลายความสัมพันธ์เดิม และสร้างคู่ความสัมพันธ์ขึ้นมาใหม่จาก ‘Good and Bad’ เป็น ‘Evil and Good’ นำไปสู่การระเบิดออกขอความความคับข้องหมองใจและโมโหโกรธาต่อการกดขี่ของผู้เป็นนาย ในท้ายที่สุดนำไปสู่ความปรารถนาที่จะแก้แค้น เพื่อปลดแอกตัวเอง และเปลี่ยนแปลงคู่ความสัมพันธ์เสียใหม่ในนามของความยุติธรรม (Tomelleri, 2015, pp. 9-11)

3) กระบวนการโค่นล้มศีลธรรมแบบคริสเตียน (process of the subversion of Christian morality) ในแง่หนึ่ง *Ressentiment* เป็นปฏิกิริยาโต้กลับในเชิงอารมณ์อันเป็นผลมาจากการระเบิดของความโกรธแค้นที่นำไปสู่การทำลายล้างศีลธรรมแบบคริสเตียน โดย Nietzsche วิเคราะห์ประเด็นทางศีลธรรมในเชิงประวัติศาสตร์ตั้งแต่คนยิวจนมาถึงการถือกำเนิดขึ้นของชาวคริสต์ที่ตอนแรกเป็นเพียงทาส ในเวลาต่อมาชาวคริสต์สามารถปฏิวัติทางศีลธรรมของทาสเสียใหม่สลับคู่ความสัมพันธ์เดิมจนตนเองกลายเป็นผู้เป็นนายจนกลับกลายเป็นผู้กดขี่เสียเอง ซึ่ง Nietzsche มุ่งเน้นที่จะทำให้เห็นภาพลวงตาที่ศาสนาคริสต์สร้างขึ้นมาให้มนุษย์มัวเมาอยู่กับการถูกกดขี่ด้วยศีลธรรมแบบคริสเตียนจนมีอาจปลดแอกตัวเองหรือแสวงหาอำนาจเพื่อตัวเองได้ (Tomelleri, 2015, pp. 12-14)

ดังนั้น *Ressentiment* จึงเป็นเพียงสิ่งที่ทำให้เกิดสภาวะของการสร้างสรรค์พลังของการเปลี่ยนแปลง เป็นเพียงสิ่งที่หยุดสถานะของการเป็นผู้ถูกระทำลงเพื่อทำให้ทาสสำนึกถึงบางสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้ เป็นการเพิ่มความแข็งแกร่งให้กับปฏิกิริยาโต้กลับหรือเพื่อการปลดแอกหรือปลดปล่อยสถานะของตนเอง เป็นเพียงกลไกพื้นฐานทางจิตวิทยาสำหรับการเปลี่ยนแปลงของทาสในเรื่องศีลธรรมเพื่อเตรียมตัวหรือสร้างสำนึกให้กับผู้ถูกปกครองถึงสถานะที่กำลังเปลี่ยนไปของตน เป็นสถานะที่เหนือกว่าหรือเทียบเท่าผู้ปกครอง ไม่ได้ด้อยต่ำกว่าแต่อย่างใด (Leiter, 2015, p. 178) นอกจากนี้ *Ressentiment* ยังเป็นการยอมรับตัวเองจากภายในเพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางศีลธรรมระหว่างผู้เป็นนายและทาสเสียใหม่ กล่าวคือจากคู่ความสัมพันธ์แบบดี/ไม่ดีเป็นคู่ความสัมพันธ์แบบความดี/ความชั่วร้าย นั่นคือการสับเปลี่ยนสถานะจากผู้ถูกปกครองเป็นผู้ปกครอง จากผู้ปกครองเป็นผู้ถูกปกครอง ทำให้ทาสหรือผู้ถูกปกครองไม่ได้ด้อยค่าตัวเองให้มีสถานะที่ต่ำกว่าผู้เป็นนายหรือผู้ปกครอง ตามที่ชุดศีลธรรมดั้งเดิมได้ครอบงำเอาไว้ Nietzsche เรียกสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ว่าการปฏิวัติทางศีลธรรมของทาส (slave revolt in morality) (Nietzsche, 1989b, pp. 36-39)

ในอีกมุมหนึ่ง *Ressentiment* ยังเป็นสภาวะของอารมณ์ที่จะนำพาบุคคลผู้นั้นไปสู่สิ่งอื่น ๆ เป็นเสมือนปฏิกิริยาโต้กลับของทาสต่อพวกผู้เป็นนาย เพราะทาสไม่มีพลังและอ่อนแอมีอาจทนทานต่อความทุกข์ได้จากผลของความไม่พอใจและความโกรธเคืองต่อความไม่ธรรมที่เกิดขึ้นจากสัญญาตมของการกดขี่ที่ผู้เป็นนายได้กระทำต่อทาส หรือกล่าวในแง่หนึ่งต้นเหตุสำคัญของ *Ressentiment* ก็คือกระบวนการทำให้มีอารยธรรม (civilization) ส่งผลให้เกิด *Ressentiment* ขึ้นมา (Risse 2008, pp. 142, 144, 148-149, 150, 164)

โดยสรุป *Ressentiment* จึงเป็นสิ่งที่หยุดสถานะของการเป็นผู้ถูกระทำลงเพื่อทำให้ทาสสำนึกถึงบางสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นการเพิ่มความแข็งแกร่งให้กับปฏิกิริยาโต้กลับ แต่ได้กระตุ้นให้เกิดพลังสร้างสรรค์บางอย่างเพื่อเติมเต็มสภาวะดังกล่าวนี้ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการทำให้เกิดการพลิกผันของความสัมพันธ์เดิมของคู่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เป็นนายและทาส กล่าวคือ *Ressentiment* ทำให้มนุษย์เกิดศักยภาพที่จะยืนยันทัวเอง ประหนึ่งการสร้างตัวตนใหม่ หรือนิยามตัวเองใหม่ขึ้นมาเพื่อเตรียมตัวไปสู่การปลดแอกและการเปลี่ยนแปลงในขั้นต่อไป

ความรุนแรงและการถอดถอนรากอาณานิคมของ Fanon

สำหรับในส่วนนี้ของบทความจะเป็นการวิเคราะห์ความรุนแรงของ Fanon ที่จะแยกการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ 1) ความรุนแรงกับสายสัมพันธ์กับ 'Négritude Movement' จะเป็นส่วนที่เริ่มวางรากฐานทางความคิดและอิทธิพลที่ Fanon ได้รับมาจาก 'Négritude Movement' โดยถือเป็นรากฐานที่สำคัญที่นำไปสู่ความเข้าใจเรื่องการถอดถอนอาณานิคมและความรุนแรงของ Fanon 2) ความรุนแรงในดินแดนอาณานิคม ประเด็นดังกล่าวเป็นประเด็นที่จะพบอยู่เรื่อย ๆ ในบท 'On Violence' ก็คือการจัดแบ่งพื้นที่ในดินแดนอาณานิคมที่สอดรับไปกับลักษณะความรุนแรงที่เกิดขึ้น และหลังจากนั้น Fanon จึงจะเริ่มกล่าวถึงความรุนแรงสามารถช่วยปลดปล่อยความเป็นอาณานิคมอย่างไร และ 3) ความรุนแรงในฐานะ

การถอดถอนรากอาณานิคม ในส่วนนี้จะเป็นการสรุปภาพรวมทั้งหมดขอความรุนแรงของ Fanon และการนำกรอบคิดเรื่อง *Ressentiment* ของ Nietzsche มาอธิบายขยายและอธิบายเพิ่มเติมว่า ‘ทำไมความรุนแรงสำหรับ Fanon จึงเป็นสิ่งที่ช่วยถอดถอนรากอาณานิคมและสร้างตัวตนใหม่ขึ้นมาได้’ ทำตัวตนใหม่ถึงปรากฏและสถานะดังกล่าวเกิดขึ้นได้อย่างไร

1) ความรุนแรงกับสายสัมพันธ์กับ ‘Négritude Movement’

เมื่อกล่าวถึงข้อเสนอทางปรัชญาและการเมืองของ Fanon ที่เกี่ยวกับเรื่องอาณานิคมนั้น อิทธิพลที่สำคัญและเป็นรากฐานสำหรับพัฒนาข้อเสนอต่าง ๆ ของ Fanon นั้นคือ ‘Négritude Movement’ โดย ‘Négritude Movement’ เป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มปัญญาชนผิวสีในดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศส ที่พยายามสร้างการตระหนักรู้ของชาวผิวสีแอฟริกัน หรือ ‘Black Consciousness’ ขึ้นมา โดยมีปัญญาชนคนสำคัญที่บุกเบิกการเคลื่อนไหวนี้ได้แก่ Aimé Césaire ปัญญาชนฝรั่งเศส Léopold Senghor (ประธานาธิบดีคนแรกของ Senegal) และ Léon Damas ปัญญาชนฝรั่งเศสจากเฟรนช์เกียนา ซึ่ง Césaire เป็นคนแรกที่ใช้คำว่า ‘Négritude’ ในปี 1939 จากบทกวีชื่อ *Cahier d'un retour au pays natal* หรือ *Notebook of a Return to My Native Land* (Nielsen, 2013, p. 344) ซึ่งมีที่มาจากคำภาษาฝรั่งเศสว่า ‘nègre’ ที่มีความหมายคล้ายคลึงกับคำภาษาอังกฤษว่า ‘Black man’ แต่ ‘nègre’ ในความหมายของกลุ่มนั้นมีความหมายลึกซึ้งมากกว่านั้นที่พยายามสื่อถึงการรื้อฟื้น การจินตนาการ หรือนิยามใหม่ถึงความเป็นคนผิวสีเพื่อปลดปล่อยตนเองจากอิทธิพลของเจ้าอาณานิคมและยืนยันคุณค่าของตัวเองที่มีรากฐานจากรากเหง้าก่อนช่วงการล่าอาณานิคม อีกทั้งคุณค่านี้ก็ยังสามารถสร้างคุณประโยชน์ให้กับโลกใบนี้ได้ เฉกเช่นเดียวกับชาติตะวันตกและคนผิวขาว เพื่อนำมาใช้เป็นองค์ประกอบสำหรับการต่อต้านลัทธิอาณานิคมที่ครอบงำทุกอณูชีวิตของคนผิวสีทั้งหลายในดินแดนอาณานิคม (Nielsen, 2013, pp. 345, 347-348)

ซึ่ง Fanon ก็ได้รับอิทธิพลจาก ‘Négritude Movement’ อย่างมาก โดยเฉพาะข้อเสนอทางปรัชญาและการเมืองของเขาเกี่ยวกับการถอดถอนรากอาณานิคม รวมถึงความคิดเรื่องความรุนแรงที่ Fanon มองว่าเป็นวิธีการที่สำคัญต่อการปลดปล่อยคนผิวสีออกจากความเป็นอาณานิคมทั้งเชิงกายภาพและในเชิงความรู้สึกนึกคิด Fanon ต้องการที่จะสร้าง ‘ความเป็นผิวสี’ (blackness) ในฐานะความเป็นจริงทางสังคมที่ก่อตัวมาจากลักษณะเฉพาะทางสังคมและการเมืองของคนผิวสีแต่ละกลุ่ม การลักษณะและเยียวยาจิตใจจากผลของลัทธิอาณานิคม แลเพื่อปลดแอกพวกเขาให้เป็นไทในนามของตนเอง (Nielsen, 2013, pp. 342-344, 350)

2) ความรุนแรงในดินแดนอาณานิคม

“ The colonial world is a compartmentalized world. It is obviously as superfluous to recall the existence of "native" towns and European towns, of schools for "natives" and schools for Europeans, as it is to recall apartheid in South Africa.”

“The colonized world is a world divided in two. The dividing line, the border, is represented by the barracks and the police stations. In the colonies, the official, legitimate agent, the spokesperson for the colonizer and the regime of oppression, is the police officer or the soldier.” (Fanon, 1963, p. 3)

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นว่า Fanon พยายามชี้ให้เห็นมิติในเชิงพื้นที่ของดินแดนอาณานิคม กล่าวคือพื้นที่อาณานิคมไม่ใช่พื้นที่ทางการเมืองสำหรับคนท้องถิ่น สำหรับเจ้าอาณานิคมแล้วคนเหล่านี้เป็นทาส เป็นเพียงคนเถื่อนที่ยังไม่มีอารยะ กลุ่มคนเหล่านี้จึงไม่มีสถานะของ ‘มนุษย์’ ไม่มีสถานภาพทางการเมือง เป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจอาณานิคมเท่านั้น ในโลกอาณานิคมนั้น พื้นที่ในดินแดนอาณานิคมจะถูกแบ่งออกเป็นสองพื้นที่หรือก็คือการจัดสรรพื้นที่ต่าง ๆ (zoning) ออกเป็น 2 พื้นที่ด้วยกัน คือ พื้นที่ของคนท้องถิ่น (native) กับพื้นที่ของเจ้าอาณานิคม (settler) (Roberts, 2004, pp. 139-140) โลกอาณานิคมจึงเป็นเสมือนพื้นที่ที่ถูกแบ่งเป็นพื้นที่ของคู่ตรงข้ามในทุก ๆ สิ่ง แต่ภาพรวมก็คือการแบ่งระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ที่สถานะของผู้ถูกปกครองก็คือทาสหรือสิ่งที่ไม่ถูกนับเป็น ‘มนุษย์’ ถึงกระนั้นเจ้าอาณานิคมก็ยังคิดว่าสิ่งที่ตนทำในโลกอาณานิคมนั้นเป็นพื้นที่ของมนุษยธรรม (humanity) ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่มักจะเรียกการคิดในลักษณะดังกล่าวของเจ้าอาณานิคมว่า ‘ความหลงตัวเองของอาณานิคม’ (Colonial Narcissism) (Gibson, 2003, p. 103; Roberts, 2004, p. 140) ที่กลบฝังและปิดบังการกระทำที่ไร้มนุษยธรรม ความรุนแรงในนามของการสร้างอารยธรรมให้กับสังคมป่าเถื่อนเพื่อสร้างอาณานิคมของตนที่เบื้องหลังคือการสนับสนุนทุนนิยมหรือระบบเศรษฐกิจของเจ้าอาณานิคม (Fanon, 1963, p. 2) สถานะของคนท้องถิ่นเปรียบเสมือนผีดูดเลือด (vampire) ที่เป็นเพียงท่อลำเลียงเลือดหรือเงินตราให้ระบบทุนนิยมของเจ้าอาณานิคม ในแง่นี้คนท้องถิ่นจึงเปรียบเสมือนคนตายที่มีชีวิต (living death) ซึ่งเป็นการใช้ชีวิตที่เป็นการลดสถานะความเป็นบุคคล (depersonalization) หรือความเป็นมนุษย์ (Kawash, 1999, pp. 248-249) นอกจากนี้โลกอาณานิคมยังทำให้เกิดวัฒนธรรมอาณานิคมที่ได้สร้างบาดแผลและความอับอายให้กับคนท้องถิ่นอีกด้วย กล่าวคือบาดแผลดังกล่าวเป็นทั้งบาดแผลในกายภาพและในเชิงจิตใจ และถูกฝังลึกลงไปในระดับจิตไร้สำนึก (unconsciousness) (Chow, 2002, pp. 183-184) เลยกี่ว่าได้

Reiland Rabaka (2009, pp. 194-198) เสนอว่าสำหรับ Fanon แล้ว ความรุนแรงในดินแดนอาณานิคมมีอยู่ 2 แบบ คือ 1) ความรุนแรงแบบอาณานิคม (colonial violence) เป็นความรุนแรงที่กระทำในเชิงกายภาพและส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดในเชิงบาดแผลและจิตใจเพื่อความมั่นคงสถาพรของเจ้าอาณานิคม เป็นการกดขี่และกดขี่ให้คนในดินแดนอาณานิคมไม่สามารถลุกฮือหรือต่อต้านเจ้าอาณานิคมได้ อีกทั้งเป็นความรุนแรงที่ทำให้สายใยทางสังคมและวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ก่อนหน้าของคนท้องถิ่นดับสูญไป ในแง่นี้ความรุนแรงแบบอาณานิคมจึงเป็นสิ่งที่คอยปกครองหรือเป็นกฎของโลกอาณานิคม (Fanon, 1963, pp. 5-6) และ 2) ความรุนแรงแบบต่อต้านอาณานิคม (anticolonial violence) เป็นความรุนแรงในมุมมองของ Fanon ซึ่งเป็นความรุนแรงที่มีเป้าหมายปลายทางเพื่อการถอดถอนรากอาณานิคมให้หมดไป นอกจากนี้ความรุนแรงดังกล่าวยังมีความหมายในแง่ของการพยายามทำลายเส้นแบ่งของเจ้าอาณานิคมที่พยายามแบ่งแยกและสร้างคู่

ตรงข้าม (binary opposition) ระหว่างความเป็นเจ้าอาณานิคม (colonizer) และความเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองของอาณานิคม คู่ความสัมพันธ์นี้เป็นลักษณะความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้าม และการดำรงอยู่ของคู่ตรงข้ามถือเป็นการยืนยันการปรากฏของสิ่งนั้น หรือลักษณะของการปฏิเสธ กล่าวคือความเป็นเจ้าอาณานิคมจะดำรงอยู่ก็ต่อเมื่อมีคู่ตรงข้ามอย่างความเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองของอาณานิคมดำรงอยู่ (Rabaka, 2016, p. 296)

การพยายามแยกให้เห็นถึงการจัดแบ่งพื้นที่ที่เจ้าอาณานิคมทำกับอาณานิคมของตนตามที่ Fanon ได้ทำนั้น Edward Said (1999, pp. 207-209) มองว่าเป็นเป้าหมายหนึ่งของโครงการทางการเมืองของ Fanon ที่พยายามสร้างเส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่างเจ้าอาณานิคมในฐานะองค์ประธาน (subject) และผู้อยู่ใต้การปกครองของอาณานิคมหรือคนท้องถิ่นในฐานะผู้ถูกกระทำ (object)

“In colonial regions, however, the proximity and frequent, direct intervention by the police and the military ensure the colonized are kept under close scrutiny, and contained by rifle butts and napalm. We have seen how the government's agent uses a language of pure violence. The agent does not alleviate oppression or mask domination. He displays and demonstrates them with the clear conscience of the law enforcer, and brings violence into the homes and minds of the colonized subject.”
(Fanon, 1963, p. 4)

คำกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในพื้นที่ที่เจ้าอาณานิคมจัดแบ่งนั้น มีลักษณะการปกครองหรืออำนาจอธิปไตยที่แตกต่างไปจากรูปแบบลักษณะการปกครองหรือรูปแบบอำนาจอธิปไตยของสังคมในยุโรป ในประเด็นนี้ Mbembe (2001, pp. 25-27) ได้เสนอความคิดที่อธิบายรูปแบบและลักษณะของการปกครองและอำนาจอธิปไตยในพื้นที่อาณานิคมด้วยความคิดเรื่อง “อำนาจอธิปไตยในดินแดนอาณานิคม” (colonial sovereignty) โดยมีลักษณะสำคัญอยู่ 3 เรื่องด้วยกัน คือ 1) ความรุนแรงคือรากฐานแห่งสิทธิของผู้พิชิตและสิทธิพิเศษทั้งหมดที่ตามมาต่อการครอบครองดินแดนอาณานิคมนั้น ๆ⁸ 2) ความรุนแรงดังกล่าวมาจากความชอบธรรมของการพิชิตดินแดนโดยเจ้าอาณานิคม 3) ความรุนแรงที่เกิดขึ้นนี้มีรูปแบบเพื่อการรักษาแพร่กระจาย และมีความถาวรของสิทธิอำนาจ (authority) ของเจ้าอาณานิคมต่อดินแดนอาณานิคมนั้น ๆ ความรุนแรงดังกล่าวนี้เองที่ได้ทำลายเส้นแบ่งระหว่างวิธีการ (means) และเป้าหมาย (ends) ลงในทุก ๆ กรณี ความรุนแรงกลายเป็นการครอบงำควบคุมคนท้องถิ่นสำหรับเจ้าอาณานิคมแล้วเป็นเพียงทรัพย์สินและสิ่งของแห่งอำนาจ ร่างกายของคนท้องถิ่นเป็นเพียง ‘วัตถุร่างกาย’ (Body-thing) กล่าวคือเป็นเพียง ‘สิ่งของ’ (thing) เท่านั้น

⁸ ซึ่งประเด็นนี้ Fanon ก็กล่าวไว้ โปรดพิจารณา Fanon, 1963, pp. 5-6

นอกจากนี้ Mbembe (2001, pp. 29-33) ยังเสนอถึงลักษณะการปกครองภายใต้อำนาจอธิปไตยในดินแดนอาณานิคม โดย Mbembe เรียกการปกครองรูปแบบนี้ว่า ‘Commandement’ เป็นลักษณะการปกครองในอาณานิคมของเจ้าอาณานิคมที่มีลักษณะสำคัญอยู่ 4 ประการ ได้แก่ 1) ปกครองด้วยสภาวะยกเว้น 2) ระบบอภิสิทธิ์สำหรับเจ้าอาณานิคม 3) การปกครองคนท้องถิ่นในดินแดนอาณานิคมคือการทำให้มีอารยะ 4) เป้าหมายของการปกครองคือการทำให้คนท้องถิ่นเชื่อฟังคำสั่งมากกว่าที่จะเป็นการปกครองเพื่อผลประโยชน์สาธารณะ

3) ความรุนแรงในฐานะการถอดถอนรากอาณานิคม

Judith Butler (2008, pp. 216, 218-219, 221-223) มองว่าความรุนแรงในมุมมองของ Fanon เป็นความรุนแรงสำหรับการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด และการแสวงหาความเป็นผู้กระทำการ (agency) ในโลกของอาณานิคมหรือโลกของการกดขี่ที่พวกเขาได้เผชิญอยู่ที่เมื่อเชิ่ววัน ความรุนแรงจึงทำให้คนท้องถิ่นได้มีสถานะของความเป็นมนุษย์ (human being) ถือเป็นการสร้างใหม่ (recreate) และปฏิเสธ (reject) ความเป็นเจ้าอาณานิคม เจ้าอาณานิคมยุโรปตระหนักว่าตนเป็นมนุษย์ด้วยการกระทำที่รุนแรง และการสร้างคู่ตรงข้ามระหว่างความเป็นนายและทาส ความรุนแรงของเจ้าอาณานิคมจึงต่างจากความรุนแรงของคนท้องถิ่นตรงที่ความรุนแรงดังกล่าวเป็นความรุนแรงที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดรอยปริแยกที่เกิดจากความหวาดกลัวที่จะสูญเสียสถานะทางอำนาจที่อยู่เหนือคนท้องถิ่นหรือทาสเหล่านั้น ความรุนแรงโดยเจ้าอาณานิคมจึงเป็นเสมือนอาวุธเพื่อการรักษาสถานภาพของตน แต่สำหรับคนท้องถิ่นแล้วความรุนแรงเป็นเสมือนเครื่องมือของการสร้างขอบฟ้าทางการเมืองให้กับพวกเขาเสียใหม่ แต่เมื่อสังคมการเมืองได้ตั้งมั่นหรือคนท้องถิ่นมีความเป็นไปได้ที่จะคิดถึงความเป็นมนุษย์ในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง แล้วความรุนแรงก็จะถูกผลัดออกไป (Butler, 2008, pp. 225-228)

Neil Roberts (2004, pp. 142-144) ตีความความรุนแรงของ Fanon ว่าเป็นการยอมรับในเชิงการต่างตอบแทน (reciprocal recognition) เพื่อสร้างศักยภาพของความสามารถกระทำ (action) เพื่อแสดงสถานะของผู้กระทำการ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการมีเสรีภาพ (freedom) ดังนั้นความรุนแรงจึงเป็นการเปลี่ยนสถานะของคนท้องถิ่นเสียใหม่ กล่าวคือเป็นการเปลี่ยนสถานะกลับหัวกลับหาง (Kawash, 1999, pp. 242-243) ของทาสในมุมมอง Nietzsche จากสถานะ ‘Bad’ กลายเป็น ‘Good’ โดยปรับสถานะของผู้เป็นนายจาก ‘Good’ เป็น ‘Evil’ เพื่อการปลดแอก

“National liberation, national reawakening, restoration of the nation to the people or Commonwealth, whatever the name used, whatever the latest expression, decolonization is always a violent event...decolonization is quite simply the substitution of one "species" of mankind by another. The substitution is unconditional, absolute, total, and seamless. We could go on to portray the rise of a new nation, the establishment of a new state, its diplomatic relations and its economic and political orientation.” (Fanon, 1963, p. 1)

การถอดถอนอาณานิคมนั้นย่อมจะนำไปสู่ความรุนแรงอย่างเลี่ยงไม่ได้ แต่ความรุนแรงในนัยนี้จากคำกล่าวข้างต้นของ Fanon นั้น ไม่ใช่เป็นเพียงความรุนแรงในเชิงกายภาพ แต่ยังเป็นความรุนแรงที่กระทำต่อความสัมพันธ์ที่เปรียบเสมือนโชตรวนที่รัดตึงความสัมพันธ์แบบเจ้าอาณานิคมและผู้อยู่ใต้การปกครองของเจ้าอาณานิคมไว้อย่างมั่นคงยาวนาน (Fanon, 1963, p. 44) ซึ่งการถอดถอนรากอาณานิคมนั้นสำหรับ Fanon แล้วก็คือการแทนที่มนุษย์สีหนึ่งด้วยมนุษย์อีกสีหนึ่ง หรือก็คือการแทนที่คนขาวด้วยคนดำหรือคนผิวสีหรือผู้ที่อยู่ใต้การปกครองของเจ้าอาณานิคม เป็นสิ่งที่ไร้เงื่อนไข เป็นสิ่งสัมบูรณ์ครบถ้วนที่จะนำไปสู่ชาติใหม่ รัฐใหม่ การทูต เศรษฐกิจ และการเมืองใหม่ในนามตัวตนที่ปลดปล่อยอิทธิพลของลัทธิอาณานิคม การถอดถอนรากอาณานิคมสำหรับ Fanon จึงเป็นเสมือนการสร้างตัวตนขึ้นมาใหม่ ยกสถานะมนุษย์กลุ่มหนึ่งขึ้นเทียบเท่ามนุษย์อีกกลุ่มหนึ่ง โดยการสร้างตัวตนใหม่นี้ไม่สามารถสร้างจากอำนาจเหนือธรรมชาติอื่นใดได้ นอกจากนี้สิ่งของต่าง ๆ ที่ถูกทำให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณานิคม โดยการนำองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านั้นมาประกอบสร้างตัวตนและสถานะใหม่ผ่านกระบวนการปลดแอกจากลัทธิอาณานิคม (Fanon, 1963, p. 2)

ในแง่ของความรุนแรงในมุมมองของ Fanon จึงเป็นเสมือนเครื่องมือแห่งการฟื้นคืนชีพ เป้าหมายของความรุนแรงไม่ใช่เพื่อการเอาชนะรัฐเจ้าอาณานิคม แต่คือการพยายามสร้างและก่อรูปอำนาจอธิปไตยขึ้นมาใหม่ กล่าวคือเป็นการถอนรากอาณานิคมสังคมและชุมชนเดิมที่ถูกเจ้าอาณานิคมครอบงำมาเป็นเวลานาน สำหรับ Fanon แล้วความรุนแรงเป็นเสมือนหนทางแห่งการไล่บาป เป็นการไล่ถอนมนตราและมายาภาพของเจ้าอาณานิคมถึงข้ออ้างในเชิงอารยธรรมและผลประโยชน์ที่คนท้องถิ่นจะได้หากเป็นอาณานิคมของเจ้าอาณานิคม เป็นการฟื้นฟูบาดแผลของคนท้องถิ่นจากความรุนแรงที่เกิดจากเจ้าอาณานิคม และถอดถอนรากอาณานิคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งความรุนแรงถือเป็นกระบวนการที่สำคัญของการถอดถอนรากอาณานิคม แต่ความรุนแรงไม่ใช่เป้าหมายสุดท้าย เป็นเพียงการเปิดความเป็นไปได้อื่น ๆ เพื่อการสร้างสรรค์สังคมการเมืองและชุมชนขึ้นมาใหม่ภายหลังที่หลุดพ้นจากการเป็นอาณานิคม หนทางที่ถูกนี้ยังนำไปสู่การสร้างตัวตนใหม่และลัทธิมนุษยนิยมใหม่ (Gibson, 2003, pp. 118-120, 123) ที่แต่เดิมอยู่ภายใต้อิทธิพลของเจ้าอาณานิคม ซึ่งนำไปสู่การสถานะที่เป็นที่ยอมรับ (recognition) ในทางการเมือง (Butler, 2008, p. 227; Nayar, 2013, pp. 120-121) และได้รับคืนสิ่งที่หายไปเพื่อสละซึ่งสถานะของความเป็นทาสตามนิยามของ Mbembe กล่าวคือ ได้มีสถานภาพทางการเมือง มีสิทธิเรือนร่างของตน และเป็นเจ้าของ “บ้าน” ของตน

ในแง่นี้เมื่อใช้ความคิด *Ressentiment* ของ Nietzsche มาทำความเข้าใจเรื่องความรุนแรงของ Fanon นั้น จะเห็นได้ว่าความรุนแรงในแง่มุมเป็นผลของการปะทุขึ้นของความโกรธแค้นที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของทาส ในกรณีของ Fanon สามารถมองได้ว่าเป็นคนท้องถิ่นที่ถูกเจ้าอาณานิคมกดขี่ ดังนั้นเจ้าอาณานิคมก็มีสถานะของผู้เป็นนาย (Fanon, 1963, p. 17) ในท้ายที่สุดจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางศีลธรรมของทาส (คนท้องถิ่น) เพื่อกลับด้านความสัมพันธ์เดิมเสียใหม่ ที่ทำให้คนท้องถิ่นตระหนักถึงตัวตนหรือความเป็นมนุษย์ที่ไม่อ่อนแอหรือสถานะที่ต่ำต้อยกว่าเพราะชาติกำหนด แต่เป็นกลุ่มคนที่มีความรู้สึกนึกคิดเฉกเช่นเดียวกับเจ้าอาณานิคม ไม่ใช่คนป่าเถื่อนที่ไม่มีความรู้ ไร้สมอง คิดไม่ได้ เป็นมนุษย์ที่กระทำการต่าง ๆ ภายใต้อิทธิพลชุดคุณค่าต่าง ๆ ของตน ภายใต้วัฒนธรรมของตนได้ (Fanon, 1963, pp. 7-8, 31) ณ จุดนี้เองที่ความรุนแรง

ได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของสถานะใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นคนท้องถิ่น ซึ่งประเด็นนี้สามารถพิจารณาพร้อมกับคำกล่าวของ Fanon (1963, p. 21) ที่ว่า

“The colonized subject discovers reality and transforms it through his praxis, his deployment of violence and his agenda for liberation.”

กล่าวคือความรุนแรงไม่ใช่เป็นเพียงวิธีการเพื่อทำลายล้าง การสร้างอาคารบาดเจ็บ หรือการกระทำที่อาจตายได้เท่านั้น ความรุนแรงในแง่นี้ยังสามารถทำให้เกิดการตระหนักถึงสถานะทางศีลธรรมใหม่ให้เกิดขึ้นกับคนท้องถิ่นได้เช่นกัน (Fanon, 1963, p. 52) กล่าวคือคนท้องถิ่นที่กำลังสร้างสถานะของตัวเองขึ้นมาใหม่ ตัวตนที่ไม่ได้มองว่าตัวเองอ่อนแอหรือไม่เก่งเท่าเจ้าอาณานิคม ตัวตนใหม่ที่ทำให้คนท้องถิ่นสามารถมีสถานะเช่นเดียวกับที่เจ้าอาณานิคมมีได้เช่นกัน ในแง่นี้ความรุนแรงคือการบ่งบอกถึงการมีสถานะดังกล่าวได้ของคนท้องถิ่น กล่าวคือเมื่อเครื่องมือแห่งอำนาจของเจ้าอาณานิคมในดินแดนอาณานิคมคือความรุนแรง เช่นนั้นแล้วหากคนท้องถิ่นสามารถใช้ความรุนแรงนั้นเป็นเสมือนเครื่องมือของตน สถานะของพวกเขาจึงไม่แตกต่างไปจากเจ้าอาณานิคม ในแง่นี้ความรุนแรงจึงเป็นเสมือนการฉุกให้คิดและทำให้คนท้องถิ่นตระหนักถึงศักยภาพที่พวกเขาสามารถมีได้เฉกเช่นเจ้าอาณานิคม แต่กระนั้น Fanon เองก็ตระหนักในเรื่องดังกล่าวไว้ที่แม้ว่าความรุนแรงจะสามารถนำพามาซึ่งการถอดถอนรากอาณานิคมได้ แต่คนท้องถิ่นก็ไม่ได้ต้องการไปแทนที่เจ้าอาณานิคมเพื่อเป็นเจ้าอาณานิคมใหม่ แต่เป็นผู้ปกครองโดยคนท้องถิ่น ที่ทำเพื่อผลประโยชน์และเข้าใจความเป็นมาเป็นไปของตนในฐานะของคนท้องถิ่น ที่พวกเขาจะมีสถานะทางการเมือง สิทธิในทางร่างกาย และสิทธิที่จะมีและครอบครองทรัพย์สินต่าง ๆ อย่างเช่น บ้าน

“Confronted with the colonial order the colonized subject is in a permanent state of tension. The colonist's world is a hostile world, a world which excludes yet at the same time incites envy. We have seen how the colonized always dream of taking the colonist's place. Not of becoming a colonist, but of replacing him. This hostile, oppressive and aggressive world, bulldozing the colonized masses, represents not only the hell they would like to escape as quickly as possible but a paradise within arm's reach guarded by ferocious watchdogs.” (Fanon, 1963, p. 16)

ดังนั้นการแทนที่ดังกล่าวจึงไม่ใช่การเปลี่ยนสถานะเฉย ๆ แต่เป็นการแทนที่เพื่อเปิดให้ความเป็นไปได้และการตระหนักถึงศักยภาพที่คนท้องถิ่นที่สามารถมีสถานะเฉกเช่นเดียวกันคนผิวขาว/เจ้าอาณานิคม ไม่ใช่เป็นเพียงแค่สิ่งของหรือมีสถานะต่ำกว่าเจ้าอาณานิคม กล่าวให้ถึงที่สุดความรุนแรงของ Fanon จึงช่วยทำให้เกิดการสั่นคลอนในเชิงพื้นที่แบบเดิมที่ถูกแบ่งแยกออกโดยเจ้าอาณานิคม *Ressentiment* ของ Nietzsche ช่วยทำให้เห็นถึงความหมาย ความเข้าใจ และศักยภาพที่เป็นไปได้ของความรุนแรงตามที่ Fanon เสนอ อีกทั้งความรุนแรงยังได้เปิดพื้นที่ของเจ้าอาณานิคมเดิมให้กับคนท้องถิ่น ในอีกทางหนึ่งความรุนแรงก็ได้ทำลายและสั่นคลอนพื้นที่เดิมที่เจ้าอาณานิคมทำไว้ให้ตน สภาวะขยกเว้นในพื้นที่ดังกล่าวถูกยกเลิก อำนาจอธิปไตยใน

ดินแดนอาณานิคมค่อย ๆ เสื่อมถอยและถูกแทนที่ด้วยอำนาจอิมพีเรียลแบบใหม่ในนามของคนท้องถิ่น สถานะทางการเมืองของพวกเขาได้รับการยอมรับ และ ณ จุดนี้เองที่ลัทธิมนุษยนิยมใหม่ได้ถือกำเนิดขึ้นแล้ว ตามความปรารถนาของ Fanon

ในแง่ของความเข้าใจความรุนแรงของ Fanon จึงเป็นคนละประเด็นกับสิ่งที่ Hannah Arendt (1969, p. 155) เสนอไว้ในบทความ 'On Violence' ของเธอที่กล่าวว่าความรุนแรงเป็นสิ่งที่ทำลายการเมืองและศักยภาพความเป็นไปได้ต่าง ๆ ที่จะสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ในพื้นที่ทางการเมืองของมนุษย์ ซึ่งดูเหมือนว่า Arendt ต้องการวิพากษ์ Fanon ในเรื่องความคิดว่าด้วยความรุนแรง แต่หากพิจารณาใน Footnote ที่ 19 ในบทความดังกล่าวที่กล่าวไว้ว่า

"I am using this work because of its great influence on the present student generation. Fanon himself, however, is much more doubtful about violence than his admirers. It seems that only the book's first chapter, "On Violence", has been widely read. Fanon knows of the 'If this pure, total brutality is not immediately contained it will, without fail, bring down the movement within a few weeks.' (p. 95)." (Arendt, 1969, p. 116, Footnote 19)

กล่าวคือในบทความดังกล่าว Arendt มุ่งที่จะวิพากษ์ความเข้าใจเรื่องความรุนแรงของคนหนุ่มสาว และกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคนผิวสีของสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษที่ 1960 โดยเฉพาะกลุ่มที่เชิดชูความรุนแรง การกล่าวถึง Fanon เป็นเพียงการกล่าวถึงนักคิดที่ขบวนการเหล่านี้เชิดชู และดูเหมือนว่าจะเชิดชูเรื่องความรุนแรงที่มากไปกว่าสิ่งที่ Fanon เข้าใจเสียอีก กล่าวคือขบวนการเหล่านี้ดูเหมือนว่าจะมองความรุนแรงเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมาย ซึ่งต่างจาก Fanon ที่มองว่าเป็นเพียงวิธีการหนึ่งที่สำคัญจำเป็นแต่ไม่ใช่เป้าหมายสุดท้าย ซึ่งแท้จริงแล้วเป้าหมายของความรุนแรงสำหรับ Fanon แล้วคือการถอดถอนรากอาณานิคม โดยการพยายามสร้างความตระหนัก การมีตัวตนให้ปรากฏขึ้น และเป็นที่ยอมรับ (recognition) ของคนท้องถิ่นที่ถูกกดขี่ในดินแดนอาณานิคม (Fanon, 1963, pp. 21, 44, 52) และสรรค์สร้างลัทธิมนุษยนิยมใหม่ (New Humanism) ขึ้นมาเสียใหม่ แทนลัทธิมนุษยนิยม (Humanism) ที่ถูกเจ้าอาณานิคมทำลายล้างความหมายของการเป็นมนุษย์ให้เป็นเพียงเรื่องของเจ้าอาณานิคมหรือคนในทวีปยุโรปเท่านั้น

บทสรุป: เมื่อความรุนแรงเป็นเพียงจุดเริ่มต้น

"After years of unreality, after wallowing in the most extraordinary phantasms, the colonized subject, machine gun at the ready, finally confronts the only force which challenges his very being: colonialism. And the young colonized subject who grows up in an atmosphere of fire and brimstone has no scruples mocking zombie

ancestors, two-headed horses, corpses woken from the dead, and djinns who, taking advantage of a yawn, slip inside the body. The colonized subject discovers reality and transforms it through his praxis, his deployment of violence and his agenda for liberation.” (Fanon, 1963, pp. 20-21)

จากคำถามของบทความที่ว่า ‘ทำไมความรุนแรงสำหรับ Fanon จึงเป็นสิ่งที่ช่วยถอดถอนรากอาณานิคมและสร้างตัวตนใหม่ขึ้นมาได้’ จะเห็นว่า การนำความคิดเรื่อง *Ressentiment* ของ Nietzsche มาทำความเข้าใจความรุนแรงของ Fanon นั้น ช่วยให้เห็นความหมายที่ชัดเจนขึ้นของความรุนแรงดังกล่าวที่สำหรับ Fanon แล้วนั้น ความรุนแรงคืออาวุธ คือเครื่องมือเพื่อการปลดปล่อย ปลดแอก และถอดถอนรากอาณานิคมให้คนท้องถิ่นหรือผู้คนที่อยู่ใต้การปกครองของเจ้าอาณานิคม คือการเปลี่ยนสถานะของกลุ่มดังกล่าวเพื่อนำไปสู่ตัวตนที่มีสิทธิอำนาจต่อการกระทำของตน เป็นผู้กระทำการที่มีความรู้สึกนึกคิด มีตรรกะและเหตุผลของตัวเอง มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของตน เป็นมนุษย์เฉกเช่นเดียวกันคนผิวขาว/ชาวตะวันตก/เจ้าอาณานิคมทั้งหลาย สามารถสร้างอารยธรรมและความเจริญให้กับสังคมของตนและโลก มีสิทธิโดยชอบที่จะปกครองตนเองโดยไม่จำเป็นต้องมีใครมาปกครองตน

แต่ทำไมความรุนแรงที่เปลี่ยนสถานะของผู้ถูกปกครองให้เป็นผู้ปกครอง หรือจากทาสมาเป็นผู้เป็นนายได้ ในประเด็นนี้ *Ressentiment* ของ Nietzsche ช่วยชี้ให้เห็นว่าสภาวะดังกล่าวที่ทำไมทาสจึงเปลี่ยนสถานะมาเป็นผู้เป็นนาย ก็เพราะ ณ ช่วงเวลานั้นเอง ที่ทาสเริ่มตระหนักว่าตนไม่ได้อ่อนแอหรือไร้ค่าตามชาติกำเนิดของตน ตนนั้นสามารถเป็นเฉกเช่นเดียวกันกับผู้เป็นนาย นั่นคือเป็นผู้ปกครองและมีอำนาจที่จะกระทำการต่าง ๆ ตามเจตจำนงของตน ซึ่ง ณ จุดนี้ที่ Fanon ไม่ได้อธิบายประเด็นดังกล่าวไว้ชัดเจนนัก ในแง่นี้การนำ *Ressentiment* ของ Nietzsche มาช่วยทำความเข้าใจความรุนแรงของ Fanon ช่วยทำให้ทำความเข้าใจความรุนแรงของ Fanon นั้นครบถ้วนสมบูรณ์ทั้งในแง่ความหมายและกระบวนการที่นำไปสู่การสร้างตัวตนใหม่ผ่านความรุนแรง

ในแง่นี้ความรุนแรงของ Fanon จึงเป็นวิธีการที่ทำให้เกิดศักยภาพและความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ให้คนท้องถิ่น กล่าวคือเป็นการเปิดพื้นที่ สันคลอน และทำลายการแบ่งพื้นที่เดิมของเจ้าอาณานิคม ที่ได้จัดแบ่งพื้นที่พร้อมไปกับการปกครองโดยการใช้อำนาจอัติปไตยที่มีความรุนแรงเป็นพื้นฐาน และการปกครองด้วยสภาวะยกเว้นที่งดเว้นกฎหมายและสิทธิต่าง ๆ ของคนท้องถิ่น คนท้องถิ่นถูกขูดพรากสิทธิและสถานะทางการเมือง สิทธิในร่างกาย และ ‘บ้าน’ ของพวกเขาไปโดยเจ้าอาณานิคม

ดังนั้นความรุนแรงของ Fanon จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการถอดถอนรากอาณานิคม เพราะความรุนแรงดังกล่าวเป็นตัวช่วยทำให้คนท้องถิ่นตระหนักรู้ถึงสถานะที่เปลี่ยนแปลงไปของตนเอง พวกเขาตระหนักได้ว่าพวกเขาก็สามารถเป็นอย่างที่เจ้าอาณานิคมเป็นได้ มีสิทธิทางการเมือง สิทธิในการปกครองตนเอง สิทธิในร่างกายของตน สิทธิในทรัพย์สินและบ้านของตนได้เช่นกัน ในอีกทางหนึ่งความรุนแรงยังได้เปิดพื้นที่ที่เคยถูกครอบงำและจัดแบ่งโดยเจ้าอาณานิคมเอื้อให้เกิดการคิด การใคร่ครวญ การประดิษฐ์วัฒนธรรม ภาษา อำนาจ

อธิปไตย กฎหมาย กฎระเบียบ และวิถีชีวิตของตนตามที่ตนปรารถนา ฉะนั้นแล้วความรุนแรงจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการถอดถอนรากอาณานิคมได้ในมุมมองของ Fanon

เอกสารอ้างอิง

- Acampora, C. D. (2019). Nietzsche's on the genealogy of morality: Moral injury and transformation. In Tom Stern (ed.), *The New Cambridge Companion to Nietzsche*, (pp. 222-246). New York: Cambridge University Press.
- Ansell-Pearson, K. (1991). *Nietzsche contra Rousseau: A study of Nietzsche's moral and political thought*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Arendt, H. (1969). *Crises of the Republic*. Orlando: Harcourt Brace & Company.
- Bell, D. (2001). *The end of ideology: On the exhaustion of political ideas in the fifties*. Cambridge: Harvard University Press.
- Butler, J. (2008). Violence, nonviolence: Sartre on Fanon. In Jonathan Judaken (ed.), *Race after Sartre: Antiracism, Africana Existentialism, Postcolonialism*, (pp. 211-231). New York: State University of New York Press.
- Chow, R. (2002). *The protestant ethnic and the spirit of capitalism*. New York: Columbia University Press.
- Fanon, F. (1963). *The wretched of the Earth*, Richard Philcox (trans.). New York: Grove Press.
- Gibson, N. (2003). *Fanon: The postcolonial imagination*. Cambridge, UK: Polity.
- Geuss, R. (2019). The future of evil. In Simon way (ed.), *Nietzsche's on the genealogy of morality: A critical guide*, (pp. 12-23). Cambridge: Cambridge University Press.
- Janaway, C. (2007). Guilt, bad conscience, and self-punishment. In Brian Leiter and Neil Sinhababu (eds.), *Nietzsche and morality*, (pp. 138-154). New York: Oxford University Press.
- Kawash, S. (1999). Terrorists and vampires: Fanon's spectral violence of decolonization. In Anthony C. Alessandrini (ed.), *Frantz Fanon: Critical perspectives*, (pp. 237-259). London: Routledge.
- Leiter, B. (2015). *Nietzsche on morality*. London: Routledge, 2nd edition.

- Mbembe, A. (2001). *On the postcolony*. Berkeley: University of California Press.
- Mbembe, A. (2019). *Necropolitics*. Durham: Duke University Press.
- Nayar, P. (2013). *Frantz Fanon*. New York: Routledge.
- Nielsen, C. R. (2013). Frantz Fanon and the Négritude movement: How strategic essentialism subverts manichean binaries. *Callaloo*, 36(2), 342-352.
- Nietzsche, F. (1989a). *Beyond good And evil*, Walter Kaufmann (trans.). New York: Vintage.
- Nietzsche, F. (1989b). *Ecce Homo*, Walter Kaufmann (trans.), and *On genealogy of morals*, Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale (trans.). New York: Vintage.
- Rabaka, R. (2009). *Africana critical theory: Reconstructing the Black radical tradition, From W. E. B. Du Bois and C. L. R. James to Frantz Fanon and Amilcar Cabral*. New York: Lexington Books.
- Rabaka, R. (2016). *The Negritude movement: W.E.B Du Bois, Leon Damas, Aime Cesaire, Leopold Senghor, Frantz Fanon, and the evolution of an insurgent idea*. New York: Lexington Books.
- Risse, M. (2008). Origins of resentment and sources of normativity. *Nietzsche-Studien*, 32(1), 142-170.
- Roberts, N. (2004). Fanon, Sartre, violence, and freedom. *Sartre Studies International*, 10(2), 139-160.
- Said, E. (1999). Travelling theory reconsidered. In Nigel C. Gibson (ed.), *Rethinking Fanon: The continuing dialogue*, (pp. 197-214). Amherst: Humanity Books.
- Scheler, M. (1992). *On feeling, knowing, and valuing: Selected writings*. Chicago: The University of Chicago Press.
- TenHouten, W. D. (2018). From resentment to resentment as a tertiary Emotion. *Review of European Studies*, 10(4), 49-64.
- Tomelleri, S. (2015). *Ressentiment: Reflections on mimetic desire and society*. East Lansing: Michigan State University Press.
- Tuinen, S. van. (2018). Introduction. In Sjoerd van Tuinen (ed.), *The polemics of resentment: Variations on Nietzsche*, (pp. 1-14). London: Bloomsbury.